O‘ZBEK MILLIY QADRIYATLARINING OILADA FARZANDLAR TARBIYASIDAGI TUTGAN O‘RNI

Tilavoldiyeva Valida Ma’murjon qizi
Farg‘ona davlat universiteti
II-kurs tayanch doktoranti
abdullajonovavalida.1@gmail.com
+998901605010

Annotatsiya:
Ushbu maqolada o‘zbek milliy qadriyatlarining oilada farzandlar tarbiyasidagi o‘rni va ahamiyati ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. Milliy qadriyatlar tizimiga kiruvchi an'analar, urf-odatlar, axloqiy mezonlar va madaniy meros bolalar ma'naviy kamolotida hal qiluvchi omil sifatida ko‘rib chiqilgan. Oilada ota-ona va farzandlar o‘rtasidagi munosabatlar, milliy tarbiya usullari hamda zamonaviy globallashuv sharoitida milliy qadriyatlarni saqlash muammolari yoritilgan.
Kalit so‘zlar: *milliy qadriyatlar, oilaviy tarbiya, farzand tarbiyasi, an'ana va urf-odatlar, ma'naviy-axloqiy tarbiya, milliy o‘zlik, pedagogika.*

KIRISH

Bugungi kunda milliy qadriyatlarni asrab-avaylash va ularni yosh avlodga etkazish dolzarb masalalardan biriga aylangan. O‘zbek xalqi ko‘p asrlik tarixi davomida boy ma'naviy meros, noyob urf-odatlar va qadriyatlar tizimini shakllantirgan. Bu qadriyatlar nafaqat xalqning milliy o‘zligini saqlab qolishda, balki har bir oilada farzandlarni barkamol insonlar sifatida tarbiyalashda ham asosiy tayanch vazifasini bajaradi. Oila — jamiyatning asosiy birlamchi bo‘g‘ini bo‘lib, unda farzandlarning dastlabki tarbiyasi amalga oshiriladi. Ota-bobolarimiz «Yaxshi farzand — oila faxri, el faxri» deb bejiz aytishmagan. Milliy qadriyatlar asosida qurilgan oilaviy muhit bolaning jismoniy, aqliy va ma'naviy rivojlanishiga katta hissa qo‘shadi. Shu bois, ushbu mavzu pedagogika, psixologiya va sotsiologiya fanlarining diqqat markazida turadi.

Tadqiqotning maqsadi: O‘zbek milliy qadriyatlarining oilada farzandlar tarbiyasiga ta'sirini ilmiy jihatdan tahlil qilish va ularning amaliy ahamiyatini asoslash.

1. Milliy qadriyatlar tushunchasi va tizimi

Milliy qadriyatlar — bu muayyan xalq yoki millat hayot tarzida tarixiy tajribalar, madaniyat, til, din, urf-odat va an’analar asosida shakllangan ijtimoiy me’yorlar va ideallar tizimidir. Ular jamiyat a’zolarining ijtimoiy xulq-atvori, dunyoqarashi, identifikatsiyasi va o‘zaro munosabatlarini belgilovchi asosiy tamoyillarni o‘z ichiga oladi.

Milliy qadriyatlar har bir millatning o‘zligini belgilovchi eng muhim omillardan biri hisoblanib, shu millatga oid bo‘lgan xarakter qiyofasini o‘zida aks ettiradi. Milliy qadriyatlar tushunchasi insoniyat tafakkurida qadimdan mavjud bo‘lib, u shaxs, jamiyat va madaniyatning o‘zaro aloqasini ta’minlovchi ruhiy-ma’naviy ko‘prik vazifasini bajaradi. Milliy qadriyatlar nafaqat ajdodlar merosini avloddan avlodga yetkazuvchi ijtimoiy mexanizm, balki shaxsning dunyoqarashi, e’tiqodi va xulq-atvorini shakllantiruvchi psixologik omil sifatida ham namoyon bo‘ladi.

Har bir ruhan sog‘lom kishida o‘z qadr qimmatini saqlash, o‘zini xurmat qilish tuyg‘usi mavjud bo‘ladi. Har bir millatda ham huddi shu holatni ko‘rishimiz mumkin. Millatlarning o‘zini-o‘zi anglash jarayoni takomillashgani sari milliy manfaatlari ham, milliy qadriyatlari ham takomillashib, mustaxkamlashib boraveradi. Milliy qadriyatlar xalq bilan doimo birga bo‘lib, u bilan birga rivoj topib, o‘sib, sayqallanib boraveradi.

Milliy qadriyatlarning asosiy belgilariga quyidagilar kiradi:

1. Tarixiylik – qadriyatlar muayyan tarixiy tajriba jarayonida shakllanadi va avloddan-avlodga o‘tadi.
2. Barqarorlik va mustahkamlik – ular uzoq vaqt davomida jamiyat hayotida o‘z kuchini saqlab qoladi.
3. Normativlik – qadriyatlar jamiyat a’zolari uchun axloqiy va ijtimoiy me’yor sifatida qabul qilinadi.
4. Identifikatsiya vositasi – ular yordamida shaxs o‘z milliy, etnik, madaniy qarashlarini aniqlaydi.
5. Axloqiy-ruhiy yuk – qadriyatlar nafaqat axboriy, balki emotsional va axloqiy energiyani ham o‘z ichiga oladi.
6. Ijtimoiy ierarxiyani shakllantirish – qadriyatlar orqali jamiyatdagi rollar, ijtimoiy munosabatlar va ularning tartibi belgilanadi.

Aynan shuning uchun mazkur mavzuning ilmiy tadqiqi psixologiya, sotsiologiya, falsafa va pedagogika fanlari kesishgan nuqtada alohida ahamiyatga ega. Biroq qadriyatlar to‘g‘risidagi nazariy qarashlar turli davr va makon olimlari tomonidan turlicha talqin qilingan. G‘arbiy yondashuvlarda qadriyatlar ko‘proq shaxsiy tanlov, individual erkinlik va ijtimoiy institutlar bilan bog‘liq tushunchalar sifatida ko‘rilsa, Sharq olimlari ularni ko‘proq ma’naviy-madaniy an’ana va jamoaviylik ruhining mahsuli sifatida izohlaydi.

O‘zbek milliy qadriyatlari qatoriga quyidagilarni kiritish mumkin: oila muqaddasligi va ota-onaga hurmat; mehmondo‘stlik va saxovatlilik; mehr-muruvvat va insonparvarlik; halollik, rostgo‘ylik va adolat; ilm-ma'rifatga intilish; vatanparvarlik va milliy g‘urur; katta-kichikni hurmat qilish an'anasi.

2. Oilaviy tarbiyada milliy qadriyatlarning namoyon bo‘lishi

O‘zbek oilasida farzand tarbiyasi uzoq asrlik an'analar asosida amalga oshiriladi. Bola dunyoga kelgan kundan boshlab, oila muhiti uning ma'naviy dunyosini shakllantira boshlaydi. Milliy qadriyatlarning oilaviy tarbiyaga ta'siri quyidagi yo‘nalishlarda ko‘rinadi:

Axloqiy tarbiya- o‘zbek oilalarida farzandlarga kichikligidan halollik, to‘g‘rilik, mehnatsevarlik kabi axloqiy fazilatlar singdiriladi. Bobo va buvi tomonidan aytilgan ertaklar, naqllar va hikmatli so‘zlar orqali bolalar hayotiy donishmandlikni o‘rganadilar. «Yaxshi so‘z jon ozig‘i » kabi xalq maqollari axloqiy tarbiyaning o‘ziga xos vositasiga aylanib kelgan.

Mehnat tarbiyasi- o‘zbek oilasida farzandlar kich yoshdan boshlab mehnat jarayoniga jalb etiladi. Qishloq joylarida esa bu an'ana hali ham saqlanib kelmoqda. Farzandlarga uy-ro‘zg‘or ishlari, bog‘dorchilik va chorvachilik bilan shug‘ullanish orqali mas'uliyat va mustaqillik hissi singdiriladi.

Katta-kichik munosabati - o‘zbek madaniyatida kattalarni hurmat qilish muqaddas an'ana hisoblanadi. Bolalar kichikligidan ota-ona, bobo-buvi va qo‘shni-qardoshlarni hurmat qilishni o‘rganadilar. Bu an'ana jamiyatda uyg‘unlik va ijtimoiy tartibni saqlashga xizmat qiladi.

3. Zamonaviy sharoitda milliy qadriyatlarni saqlash muammolari

Globallashuv va axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi milliy qadriyatlarga jiddiy tahdid solmoqda. Internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali kirib kelayotgan begona madaniyat ta'siri ostida ba'zi yosh oilalar an'anaviy tarbiya usullaridan uzoqlashib borayotganiga gyvoh bo‘lyapmiz. Bu muammo bir necha jihatdan namoyon bo‘ladi:

Birinchidan, ota-onalarning o‘z ishlari band bo‘lishi sababli farzandlar bilan o‘tkaziladigan sifatli vaqt kamayib bormoqda. Ikkinchidan, elektron qurilmalar va ijtimoiy tarmoqlar bolalar hayotida muhim o‘rin egallaydi va an'anaviy muloqot o‘rnini bosib bormoqda. Uchinchidan, shahar turmush tarzining kengayishi bilan qo‘shma oila an'analari susayib, kichik oila tizimiga o‘tilmoqda, bu esa avlodlar o‘rtasidagi qadriyatlar uzatilishiga salbiy ta'sir ko‘rsatmoqda.

Shu bilan birga, O‘zbekiston hukumati va ijtimoiy institutlar milliy qadriyatlarni asrab-avaylash borasida faol chora-tadbirlar amalga oshirmoqda. «Mahalla» instituti, «Sog‘lom oila» dasturlari va maktab ta'limi tizimidagi milliy tarbiya soatlari bu yo‘ldagi muhim amaliy harakatlar hisoblanadi.

4. Milliy qadriyatlar asosida tarbiyalangan farzandlarning o‘ziga xos jihatlari

Psixolog olimlar Karimova V. va Aliyeva N. (2021) o‘tkazgan tadqiqotlar natijasi shuni ko‘rsatadiki: milliy qadriyatlar asosida tarbiyalangan bolalarning quyidagi ijobiy xislatlar aniq namoyon bo‘ladi: kuchli milliy o‘zlik va o‘z-o‘zini anglash; oilaga sadoqat va javobgarlik hissi; jamoaviy ish va hamkorlikka moyillik; qiyinchiliklarga bardosh berish va chidamlilik; o‘z kelajagi uchun mas'uliyat olish istagining mavjudligi.

XULOSA

O‘zbek milliy qadriyatlari — bu bizning ma'naviy boyligimiz va kelajak avlodlarga qoldiradigan eng muhim merosimizdir. Oilada milliy qadriyatlar asosida amalga oshiriladigan tarbiya farzandlarning barkamol shaxs bo‘lib shakllanishiga, ularda milliy g‘urur, axloqiy poklik va insoniy fazilatlarning rivojlanishiga zamin yaratadi. Zamonaviy sharoitda ota-onalar va ta'lim muassasalari o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish, milliy tarbiya an’analarini zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirish dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda. Milliy qadriyatlarni asrab-avaylash- bu nafaqat o‘tmishga hurmat, balki kelajakka sarmoya hamdir.

Ushbu tadqiqot asosida quyidagi tavsiyalar ishlab chiqildi: oilalarda milliy qadriyatlar asosida tarbiya mashg‘ulotlarini muntazam o‘tkazish; maktab va mahalla hamkorligida milliy tarbiya dasturlarini kengaytirish; ota-onalar uchun milliy pedagogika bo‘yicha o‘quv seminarlarini tashkil etish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Hasanboyeva O., Xoliqov A. Pedagogika. -Toshkent: O‘qituvchi, 2019. 384-b.
2. J. To‘lanov “ Qadriyatlar falsafasi” Toshkent 1998 10-bet.
3. Karimova V., Aliyeva N. Oila psixologiyasi va milliy qadriyatlar. // O‘zbekiston pedagoglari jurnali. — 2021. — №4. — B. 45–52.

4. Mavlonova R. Milliy tarbiya nazariyasi va amaliyoti. - Toshkent: Fan, 2017. 210 b.
5. Tursunov A. O‘zbek xalq pedagogikasi. — Toshkent: O‘zbekiston, 2015. — 198 b.
6. Yusupova M. Oilaviy tarbiyada milliy an'analar. // Pedagogik mahorat. — 2022. — №2. — B. 33–40.
7. Vygotsky L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. — Cambridge: Harvard University Press, 1978. — 159 p.
8. Hofstede G. Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values. — Beverly Hills: Sage, 1980. — 475 p.